

UOT 159.9

Nailə Tofiq qızı Hüseynova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin kafedra müdiri,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

ÜZVÜ AÇIQ RINOLALİYALI BÖYÜK MƏKTƏBƏQƏDƏR YAŞLI UŞAQLARDA SƏS TƏLƏFFÜZÜNÜN KORREKSİYASININ PSIXOLOJİ-PEDAQOJİ ŞƏRAİTİ

Наиля Тофик гызы Гусейнова
заведующий кафедрой
Азербайджанского Государственного Педагогического Университета, доцент

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ КОРРЕКЦИИ ЗВУКОПРОИЗНОШЕНИЯ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ОТКРЫТОЙ ОРГАНИЧЕСКОЙ РИНОЛАЛИЕЙ

Naila Tofik Huseynova
head of the Department
Of the Azerbaijan State Pedagogical University, Associate Professor

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF SOUND PRONUNCIATION CORRECTION AT PRE-SCHOOL AGE CHILDREN WITH THE OPEN ORGANIC RHINOLALIA

Xülasə: Təqdim olunan məqalədə üzvü açıq rinolaliyalı böyük məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda səs tələffüzünün korreksiyasının psixoloji-pedaqoji şəraiti diqqətə çatdırılır.

Açar sözlər: *rinolaliya, loqopediya, məktəbəqədər yaşlı uşaqlar, səs tələffüzünün korreksiyası*

Резюме: Статья посвящена проблеме реабилитации детей с челюстно-лицевыми дефектами, воспитанию правильного звукопроизношения у детей старшего дошкольного возраста с открытой органической ринолалией. В данной статье раскрывается необходимость создания условий образовательной среды для коррекции данного нарушения

Ключевые слова: *ринолалия, логопедия, дошкольники, коррекция звукопроизношения*

Summary: This article is devoted to a problem of rehabilitation of children with maxillofacial defects, to education of the correct sound pronunciation at children of the advanced pre-school age with an open organic rhinolalia. In this article need of creation of conditions of the educational environment for correction of thisof this violation reveals.

Keywords: *rhinolalia, logopedia, children preschool age, correction pronunciation*

İnsanın anadangəlmə patologiyalarının strukturunda, anadangəlmə dodaq və damaq yarıqları geniş yayılmış inkişaf patologiyasıdır. Məlumdur ki, dodaq və damaq yarıqları ağır nitq qüsuru olan rinolaliyanı yaradır. Rinolaliya zamanı dodaq və damaq yarıqları artikulyasiya aparatının funksiyalarının bir sıra patoloji dəyişmələrini yaradaraq, nitq qüsurlunu daha da mürəkkəbləşdirir. Bunları əsas götürərək belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, rinolaliyalı uşaqların reabilitasiya problemi müasir dövrdə aktualdır.

Anadangəlmə dodaq və damaq yarıqları ilə şərtlənmiş açıq rinolaliya loqopediyanın, psixologiyanın və bir sıra başqa elmlərin öyrənilmə predmetidir. Qeyd edilən patologiya, ağız və burun boşluqlarının ayrılmamasına gətirib çıxarır və bu da öz növbəsində uşağın anadan olduğu gündən onun psixofizioloji inkişafını mürəkkəbləşdirən funksional pozulmalarının yaranmasına şərait yaradır.

Korreksiya işi sistemli, ardıcıl və kompleks təsiri nəzərdə tutur (cərrah, ortodont, loqoped və

psixoloq). Patologiya zamanı operativ müdaxilə düzgün səs tələffüzünün formalaşması üçün anatomik-fizioloji şərait yaradır. Uranoplastikadan sonra uşaqlarda ağız boşluğunda dilin patoloji vəziyyəti qalır, yumşaq damaq əzələlərinin fəaliyyəti pozulur, sümük-abdominal tənəffüsün olmaması müşahidə olunur ki, bu da öz növbəsində səsin tembrinin pozulmasına gətirir. Bu zaman səs tələffüzünün spesifik pozulmaları və nitqin prosodik xarakteristikalarının pozulmaları müşahidə olunur.

Kompleks müalicə zamanı ortodontoloji və ortopedik tədbirlər aparılır. Bu tədbirlər həm dişçənə nahiyəsində olan ağır deformasiyaların aradan qaldırılmasına həm də pozulmuş funksiyaların normallaşdırılmasına istiqamətləndirilmiş olur.

Beləliklə, ortodontoloji və ortopedik müdaxilənin optimal metodlarının axtarışı aktual xarakter daşıyır. Anadangəlmə dodaq və damaq yarıqlarının üzərində aparılan loqopedik və psixoloji-pedaqoji iş təqdim olunan patologiyanın spesifik cəhətlərinin və problemlərinin başa düşülməsinin vacibliyinə əsaslanır, bu da patologiyanın öyrənilməsinin sosial istiqamətini şərtləndirir.

Üzvu açıq rinolaliya loqopedik təsirin prinsipinə əsaslanmalıdır (A.Q. İppolitova). Bu zaman rinolaliyalı uşaqların loqopedik və psixoloji-pedaqoji müayinəsi aparılmalıdır. Diaqnostikanın nəticələri, korreksion işin mərhələlərini müəyyən etməyə imkan verir və sözlü, əyani və praktik metodlar vasitəsi ilə onun məzmununu müəyyən edir. Bir çox alimlər rinolaliyanın metodoloji yanaşmalarını işləyərək onun simptomatikasını, mexanizm və strukturlarını öyrənmişdilər. Bununla yanaşı bu alimlər tərəfindən, rinolaliyalı uşaqların səs tələffüzlərinin üzərində korreksiya işinin istiqamətləri müəyyən edilmişdir. Rinolaliyanı öyrənərək həm də, səsin inkişafı üzərində çoxsaylı tədqiqatlar aparılırdı.

Rinolaliya zamanı səs tələffüzü üzərində aparılan korreksiya işinin səmərəli olması vacibdir.

1. Açıq üzvu rinolaliyalı böyük məktəbəqədər yaşlı uşaqların, psixoloji-pedaqoji təhlili əsasında səs tələffüzünün korreksiya prosesini xarakterizə etmək və müasir dövrdə bu problemin öyrənilmə səviyyəsini müəyyən etmək.

2. Açıq üzvu rinolaliyalı böyük məktəbəqədər yaşlı uşaqların səs tələffüzünün səviyyəsini aşkarlamaq.

3. Səs tələffüzü üzərində korreksiya prosesi üçün psixoloji-pedaqoji şəraitin effektiv olmasını yoxlamaq. Açıq üzvu rinolaliyalı böyük məktəbəqədər yaşlı uşaqların pozulmuş səs tələffüzünün korreksiyası aşağıdakı psixoloji-pedaqoji şəraitdə mümkündür:

- rinolaliya zamanı səs tələffüzünün pozulma xüsusiyyətlərini öyrənmək (etiologiya, qüsurlu strukturunun və mexanizminin yaranması);

- rinolaliya zamanı səs tələffüzünün korreksiyası prosesində mərhələliyi güdmək (əməliyyatdan əvvəl və əməliyyatdan sonrakı mərhələlər).

Açıq üzvu rinolaliya nitq aparatının anatomik-fizioloji qüsurları ilə şərtlənir və səs tələffüzünün və səs tembrinin pozulması ilə xarakterizə olunur. Səslərin tələffüzü zamanı yaranan nazallaşma hava axınının burun və ağız boşluğundan eyni zamanda keçməsi nəticəsində yaranır, patoloji artikulyasiyanı və məxsus olmayan akustik effektlə müəyyən edilir. Məxsus olmayan akustik effekt həm də səs tembrini ilə yaranır. Korreksiya işinin istiqamətinin seçilməsi zamanı çənə-üz qüsurlarının yaranma səbəblərini müəyyən etmək vacibdir. Tez-tez rast gəlinən səbəbləri belə izah etmək mümkündür:

- dominant əlamətə görə irsi keçmə mümkünlüyü;

- anadangəlmə dodaq və damaq yarıqları olan uşaqların valideynlərinin yüksək dozalı şüalanması;

- bioloji amillərin təsiri;

- kimyəvi maddələrin təsiri;

- hamiləlik zamanı müxtəlif travmalar və ananın ümumi vəziyyətinə təsir edən zərərli amillər.

Açıq üzvu rinolaliyalı böyük məktəbəqədər yaşlı uşaqların səs tələffüzü səviyyəsinin göstəriciləri aşağıdakılarla xarakterizə olunur:

- hipernazallaşma;

- nitqin prosodik xarakteristikalarının pozulması;

- sait səslərin qarışması;

- səslərin çoxsaylı əvəzlənməsi, həmin səslər pozulmuş da olur.

Açıq rinolaliyanın aradan qaldırılması prosesi ümumi didaktik prinsiplərə əsaslanır – sistemlilik, ardıcılıq və əyanilik prinsiplərə. Əməliyyatdan əvvəl və əməliyyatdan sonra düzgün aparılan loqopedik təsir, düzgün artikulyasiyanı əldə etməyə imkan verir. Korreksion işin

ardıcılığı tələffüz üçün hazır olan səslərin miqdarı ilə müəyyən edilir.

Beləliklə, açıq rinolaliyalı uşaqların səs tələffüzü üzərində aparılan korreksiya işinin keyfiyyəti onun mexanizminin və strukturunun düzgün öyrənilməsindən asılıdır.

Məqalənin aktuallığı. Məktəbəqədər yaşlı açıq rinolaliyalı uşaqların qarşısında duran əsas vəzi-

fə, onların nitqində yaranan qüsurların aradan qaldırılması yollarına həsr olunub.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalədə açıq rinolaliyalı uşaqların problemləri araşdırılır, aradan qaldırılmasına dair məsləhətlər verilib.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti. Məqalədə irəli sürülən təkliflər, nəticələr, məktəbəqədər müəssisələrdə, məktəb və internatlarda, reabilitasiya mərkəzlərində təlim-tərbiyə prosesində nəzərə alınabilir.

Ədəbiyyat:

1. Балакирева А.С. Логопедия. Ринолалия. М.: Секачев В.Ю., 2012.
2. Кравцова О.А. Расщелины губы и неба // Здоровье и образование в 21 веке. 2012, Т. 14. № 2
3. Лаврова Е.В., Коптева О.Д., Уклонская Д.В. Нарушение голоса. М.: Академия, 2006.
4. Чиркина Г.В. Нарушение речи при ринолалии и пути их коррекции: Автореф. ...дис. д-ра пед. наук. М., 1987.
5. Чуйкин С.В., Персин Л.С., Давлетшин Н.Д. Врожденная расщелина губы и неба. М.: Медицинское информационное агентство, 2008.

E-mail: nailyahuseyn72@gmail.com

Rəyçilər: dos. D.Ə. Dostuzadə, dos.T.N. Ağayeva

Redaksiyaya daxil olub: 11.05.2018